

izvirni znanstveni članek
prejeto: 1999-01-15

UDK 391/397(497.4-14):622.363.1

ŽIVLJENJE IN DELO V ISTRSKIH SOLINAH

Roberto STAREC

Univerza v Trstu, Pedagoška fakulteta, IT-34124 Trst, Via Tigor 22

IZVLEČEK

Članek opisuje strukturo in delovanje starih, danes opuščenih ali izsušenih, istrskih solin v Piranu in v Kopru. Navaja tudi terminologijo nanašujočo se na sestavne dele solin, na delovne postopke in na orodje, sledi pa še opis solinskih hiš, vsakdanjega življenja solinarjev in nekaterih njihovih navad.

Ključne besede: soline, severna Istra, etnografija, narečna terminologija

LIFE AND TRADITIONAL WORKING PROCEDURES IN ISTRAN SALTPANS

ABSTRACT

The article describes the structure and functioning of the old but today already abandoned or dried-up Istran saltpans at Piran and Koper. The terminology covering the saltpans' parts, working procedures and tools is presented, as well as a description of the saltpan houses, the salters' everyday life and some of their customs.

Key words: saltpans, Northern Istra, ethnography, dialect terminology

Do druge polovice šestdesetih let 20. st. se je v enem delu solin blizu Pirana (Fontanigge v Sečovljah, ki so danes opuščene, in v Fazani v Luciji, ki so bile meliorirane) ohranil sistem pridobivanja soli po starem postopku v majhnih zaključenih proizvodnih enotah, ki je ostal v svojem bistvu nespremenjen skozi stoletja. Že leta 1904 je avstrijska vlada soline v Strunjanu in v Leri na severnem delu Sečovelj precej spremenila tako strukturno kot tehnološko. Posamezne kristalizacijske bazene so združili na enem prostoru in jih obkrožili z bazeni različnih stopenj izparevanja, vodo pa so črpali s pomočjo bencinskih motornih črpalk.

Koprskke soline, ki so se nahajale pred mestom so bile razdeljene na več delov in sicer Semedela, Gome, S. Leon, S. Nazarij, S. Jernej, Arjol, Srmin, Fiume, Campi in Oltra, in so bile dokončno opuščene leta 1912.

Že okoli leta 1830 so zaprli soline v Miljah, Škednju in Žavljah na jugu Trsta. Že prej pa so zaprli soline v Izoli, Rovinju, Vrsarju, Savudriji in na otokih Brioni. To so bili manjši centri z nizko produktivnostjo, ki so solinam namenjali manjšo pozornost v primerjavi s Koprskimi in Piranskimi solinami (Gnoli Fuzzi, 1972; Fanfani, 1979; Staccioli, 1989, 151-152; Erceg, 1990; Žagar, 1991, 24-55; Ciglič, 1992, 131-133; Tommasini, 1837, 129-130).

Dejavnost v solinah je bila podobna kmetijski dejavnosti tako glede letnih časov in ritma dela kot tudi glede odvisnosti od podnebja, solinskega dna in od udeležbe vseh družinskih članov pri delu. Del zaposlenih v solinah so sestavljali tudi kmetje (majhni obrtniki ali polgruntarji), ki so opravljali obe dejavnosti glede na letni čas. Čeprav je delo solinarja zahtevalo neprestano skrb, je bilo manj naporno in bolj poplačano kot kmetovanje (to je veljalo tako za solinarje kot tudi za sezonske in občasne delavce). Socialni stan solinarjev je bil natančno določen, vendar niso imeli bistvenih prednosti v primerjavi s kmečkim ali kakšnim drugim stanom.

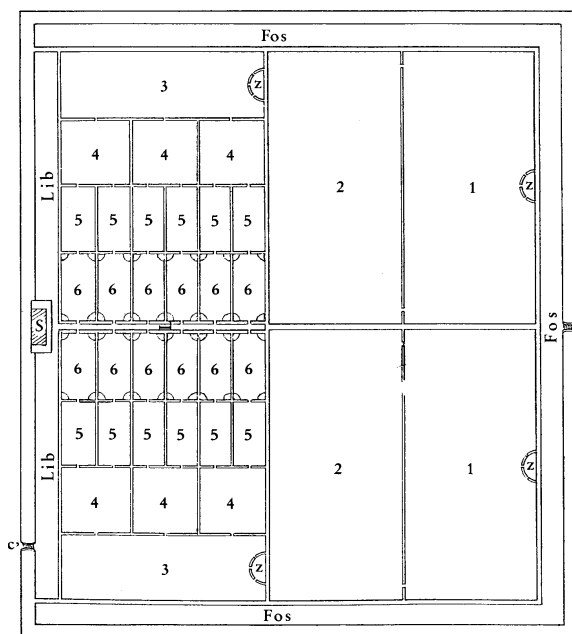
V Kopru in Piranu so bili od zadnjih let osemnajstega in do začetka devetnajstega stoletja delavci sami redko tudi lastniki solinjskih posesti. Solni fondi so bili last premožnih mestnih družin, občin, samostanov, cerkvenih in dobrodelnih ustanov. Najemniki so imeli pravico do polovice dobička. Solinarska sezona je trajala od maja do septembra. Koprski solinarji so v soline hodili vsak dan, ker so bile blizu mesta. Na piranskem območju so živeli predvsem delavci Sečoveljskih solin, ki so med letom opravljali delo kmetov, ribičev in čolnarjev, poleti pa so se preselili v soline.

Pri iskanju podatkov o zgradbi antičnih istrskih solin, terminologiji, o delovnih pripomočkih in o delu v 19. stoletju se lahko opiramo predvsem na opise Nazaria Galla, Carla Combija in Carla De Marchesettija (Gallo, 1856; Combi, 1858; De Marchesetti, 1882, 217-229) in za obdobje med obema vojnama Angela Danielisa ter Gustava Cumina (Danielis, 1930-31; Cumin, 1937). V raziskavi Miroslava Pahorja in Tatjane Poberaj, ki je bila

objavljena leta 1963 (Pahor, Poberaj, 1963) pa je opisano zadnje obdobje dela po starih postopkih v prvih šestdesetih letih 20. st.

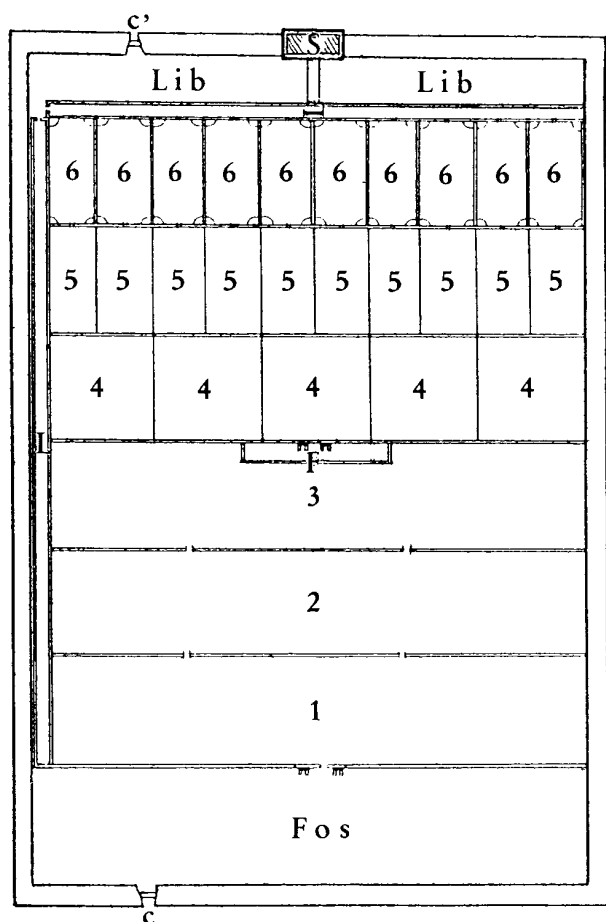
V opušenih solinah Fontanigge ob kanalu Giassi so na pobudo Pomorskega muzeja – Museo del mare "Sergej Mašera" v Piranu ohranili in obnovili del solin, ki zajema solinsko hišo z muzejsko zbirko ter solni fond s pripadajočim dovodnim kanalom za morsko vodo.

Etnografska raziskovanja solin sta opravljali predvsem Zora Žagar in Mojca Ravnik (Križan et al., 1987; Žagar, 1988; 1991). Skrčene preglede istrskih solin so predstavili tudi nekateri drugi avtorji (pr. Staccioli, 1989, 149-154; Starec, 1996, 251-256).

Sl. 1: Solinsko dno (Gallo, 1856). Legenda: Fos = fosado, bazen za prvo črpanje ali rezervo vode; 1= bazen 1. stopnje izparevanja (moraro alto); 2= bazen 2. stopnje izparevanja (moraro de mezo); 3= bazen 3. stopnje izparevanja (moraro baso ali soracòrbolo); 4= bazen 4. stopnje izparevanja (còrboli); 5= bazen 5. stopnje izparevanja (servisori); 6= kristalizacijski bazen (cavedini); Lib= libadòr, zbirni bazen za odpadno vodo in deževnico; c= calio del fosado, dovodna in odvodna zapornica; c'= calio del libadòr, odvodna in dovodna zapornica v zbirnem bazenu; L= lido, manjši povezovalni kanal; F= fòndon, zbirni bazen; Z= zorno, ročna črpalka; m= machina, črpalka na veter; S= salaro, solinska hiša.

Foto 1: Fondo salifero (Gallo, 1856). Legenda: Fos= fosado; 1= moraro alto; 2= moraro de mezo; 3= moraro baso o soracòrbolo; 4= còrboli; 5= servidori; 6= cavedini; Lib= libadòr; c= calio del fosado; c'= calio del libadòr; L= lida; F= fondòn; z= zorno; m= màchina; S= salaro.

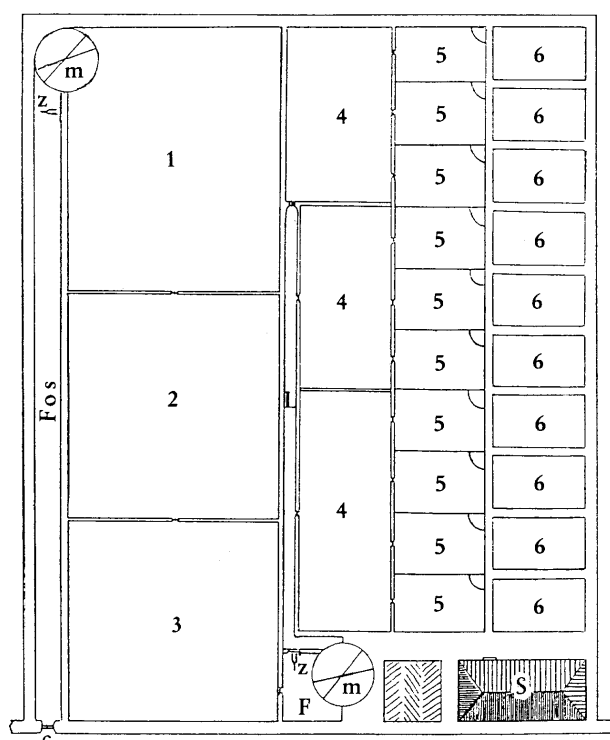
Sl. 2: Solni fond (Combi, 1858).

Foto 2: Fondo salifero (Combi, 1858).

Če morsko vodo razlijemo po veliki površini, sta izhlapevanje in s tem povezano pridobivanje soli hitrejša. Pravilna razporeditev nasipov in izparilnih ter kristalizacijskih bazenov, v katere je bila napeljana voda, je bila zelo pomembna za dobro donosnost solin. Za ponazoritev zgradbe in delovanja starega solnega fonda prilagam slike, ki so jih objavili Gallo (sl. 1), Combi (sl. 2) in Danielis (sl. 3). Zaradi večje jasnosti sem posplošil oznake (številke in črke), ki se nanašajo na terminologijo različnih delov solin. Poimenovanje in terminologija sta v beneško – istrskem narečju (pr. Gravisi, 1905; De Castro, 1907; Scheuermeier, 1980; Zudic, 1987).

Tri slike nam prikazujejo različno razporeditev bazenov in drugih delov solin, vendar sta zgradba in delovanje solin na vseh treh slikah enaki. Cuminova slika, ki je ne objavljam, združuje dva solna fonda, ki sta zelo podobna solnim fondom, predstavljenim pri Combiju in Danielisu.

Sečoveljske soline so bile prepredene s štirimi dovodnimi kanali (Lera, Pichetto ali Mezzo, ki je bil dolg več kot osem kilometrov, Lama nuova ali Curto in Lama

Sl. 3: Solni fond (Danielis, 1930-31).

Foto 3: Fondo salifero (Danielis, 1930-31).

vecchio ali Giassi) in z dvema odvodnima kanaloma (S. Bartolomeo in S. Odorico na koncu severnega in južnega obrobja solin). Danes je uporaben samo še kanal Lera. Po sredini med nasipi je tekla reka Dragonja, ki so jo solinarji poimenovali "Velika reka – Fiume Grando". Leta 1958 so reko speljali v kanal sv. Oderika. Tudi kanale so solinarji imenovali reke (npr. Reka de Lera). Iz vsakega velikega kanala in iz reke Dragonje so bili speljani številni odcepi (cevane).

Soline so bile razdeljene na večja zemljišča – "seraje" (seraio), ki so bili razdeljeni na solne fonde in obdani s kanali, odcepi in nasipi. Solni fond, obdan z nasipi je predstavljal zaključeno produkcijsko enoto. Bil je pravokotne oblike in se je razprostiral med dvema drugima solnima fondoma. Stranice bazenov, ki so bile obrnjene proti morju, so bile zaščitene z močnejšim nasipom (arzene), obzidanimi z zunanje strani. Najširši in najbolj trdno grajeni so bili nasipi, ki so ločevali soline od morja in so se imenovali pregrada ali "bariera" oz. "baviera". Manjši in ožji nasipi so bili narejeni iz blata in so jih imenovali "secondal" ali "arzenèl". Ob plimi so spustili vodo skozi zapornico na nasipu "calio" (risba c) v bazen, ki se imenoval "fosado" ali "foso" in je bil namenjen za prvo črpanje in rezervo vode. Globok je bil od 50 do 70 centimetrov. "Fosado" je bil pravokotne oblike (sl. 2) ali pa je bil dolg in ozek kanal. Razprostiral se je ob eni strani solinskega dna (sl. 3), lahko pa je potekal vzdolž njegovih treh stranic (sl. 1).

Sl. 4: Soline S. Bortolo pri Piranu. Barvana razglednica iz leta 1915 (zbirka Mario Marzari, Trst).

Foto 4: Saline di S. Bortolo presso Pirano. Cartolina colorata timbrata nel 1915 (collezione Mario Marzari, Trieste).

"Calio" (pr. Bonifacio, 1988) je bila glavna zapornica solinskega dna, vgrajena v nasipu med dvema kamniti stebroma, "stiloma" (stilo). Na spodnjem delu zapornice so bila vgrajena lesena vratca, "portèl", ki so na sredini imela odprtino s premičnimi vratci "portela" in usnjenimi zadrgami. Ob visoki plimi je sam pritisk vode zapiral vratca. Nad vratci sta bili dve vrsti lesenih podolgovatih desk (maèstra), in z odstranitvijo le teh so omogočili dotok vode v bazen.

Iz "fosada" – bazena za prvo rezervo vode so vodo pretočili v osrednji del solinskega dna, ki je bil razdeljen na šest bazenov enakih velikosti, globokih le nekaj centimetrov, ki so bili med seboj ločeni z manjšimi nasipi (verga ali tresca). Vodo so pretakali s pomočjo ročne črpalke, ki so jo imenovali "zorno", ali s pomočjo črpalke na veter, imenovane "màchina". "Zorno" je bil zgrajen v obliki piramide iz treh lesenih kolov. Na vrhu je bila pritrjena vrv, na katero je bila obešena lesena posoda (sçssola) z dolgim ročajem. Posodo so zanihali in pri tem zajeli vodo ter jo prelili iz nižjega v višji bazen. V drugi polovici osemnajstega stoletja so začeli uporabljati črpalke na veter, imenovane "màchina", vendar če ni bilo vetra so še vedno uporabljali tudi ročno črpalke. "Màchina" je bila zgrajena iz osmih kolov, "colonet" (coloneta), ki so bili postavljeni v polkrog (Pahor, Poberaj, 1963, 30-34; Bonifacio, 1992) in so na vrhu med seboj povezani z ukrivljeno leseno prečko "sèrcio", na prednji strani pa z deblom imenovanim "colona". Vodovodno vrteča se gred, "fuso", je bila na eni strani pritrjena na vrh "colone", na drugi pa na "sèrcio". Skrajna točka gredi je bila pritrjena na primerno mesto na lesenem polkrogu, "sèrcio", glede na smer vetra. Na vrtečo se gred sta bili pritrjeni dve tanjši palici, imenovani "penòni" (penòn), ki sta nosili dve jadri pravokorne oblike, imenovani "vele" (vela). Le nekatere črpalke na veter so imele štiri jadra. Skupaj so se "fuso",

"penòni" in "vele" imenovali "mulinèl" – mlin. Pravilno delovanje črpalke je bilo povezano predvsem s pravilno postavitvijo mlina glede na veter. Jadra so bila pogosto zelena, rumena ali oranžna in so bila podobna jadrom pri ladjah. Ko je deževalo, so jih zvrili, ko je prenehalo deževati, so jih razpeli in posušili na vetru, da ne bi preperela. Ko je veter premaknil jadra, so ta zavrtela gred, "fuso", in tako se je gibanje prek mehanizma, ki je bil zgrajen iz ležaja "cusineto", kolenaste gredi, "sanca", navpične osi, "tirante" ali "macaco", in iz vodovodnega vzvoda, "braso" obteženega z utežjo, "balansin" preneslo na črpalke, "pompa". Vzvod, "braso", je bil pritrjen na premikajočo se os črpalke, "pompa", ali bata, "(s)tantufo". Dno lesenega valja črpalke je bilo zaprto s trdnimi lesenimi vratci, "portela", na katerih sta bili dve ozki odprtini, ki sta se izmenično odpirali in zapirali kot dve loputi ob dviganju in spuščanju bata in s tem prečrpavali vodo. Opisano napravo so imenovali tudi "rondòn", medtem ko so manjši tip, ki je stal le na dveh kolih, od katerih so enega premikali glede na smer vetra, imenovali "coreto". Da obrabljene deli črpalke ne bi škripali, so jih mazali z mastjo, "smìrom", ali s koščki slanine, in sicer tudi med ležajem, "cusineto", in kolenasto gredjo, "sanco".

Prvi trije bazeni solinskega dna so bili "moraro de foso" ali "moraro alto" (sl. 1) – bazen prve stopnje izparevanja, "moraro de mezo" (sl. 2) – bazen druge stopnje izparevanja in "soracorbolo" ali "moraro baso" (sl. 3) – bazen tretje stopnje izparevanja.

Bazeni, ki so jim sledili so bili prepredeni z manjšimi nasipi imenovanimi "cavazali" (cavazòl) ali "mezarole" (mezarol) oziroma "cordoni" (cordìn) in so bili manjši od prvih treh. Imenovali so se "còrboli" (còrbolo) – bazen četrte stopnje izparevanja, "servidori" (servidòr) – bazen pete stopnje izparevanja in "cavedini" (cavedìn)

Sl. 5: Zorno – ročna črpalka za slanico. Foto J. Rožival, 1961 (Pomorski muzej – Museo del mare "S. Mašera" Piran).

Foto 5: Zorno per il travaso a mano dell'acqua. Foto J. Rožival, 1961 (Pomorski muzej - Museo del mare "S. Mašera", Pirano).

**Sl. 6-7: Pomična črpalka na veter – machina. Muzej solinarstva Sečovelje (foto R. Starec, 1993).
Foto 6-7: Pompa a vento màchina. Museo del Sale, Sicciole (foto R. Starec, 1993).**

– kristalizacijski bazen. Voda je s pomočjo prostega pada pritekla v prve izparilne bazene skozi lesene zapornice. Za njeno premestitev v bazen četrte stopnje izparevanja so uporabljali ročno črpalko "zorno" ali črpalko na veter, "màchino". Med bazenom tretje in četrte stopnje izparevanja je bil zbirni bazen, ki so ga imenovali "vasca" ali "fondon". Od tu so vodo s pomočjo črpalke pretočili v bazen četrte stopnje izparevanja. V vsakem bazenu je voda stala toliko časa, dokler ni z izhlapevanjem dosegla določene stopnje slanosti. Za tradicionalno merjenje slanosti ali gostote vode so uporabili neolupljen krompir, ki se je pri 14 Be dvignil na vodno gladino. Na koncu osemnajstega stoletja so začeli uporabljati Beauméjev aerometer, ki so ga solinarji imenovali "provin". V "cavedinih", zadnjih bazenih solnega fonda oz. v kristalizacijskih bazenih se je pri 25 – 27 Be začela izločati sol. Nekatera solinska dna niso štela več kot osem kristalizacijskih bazenov, druga tudi trikrat več. Combi pravi, da je bilo na območju Pirana 7.034 kristalizacijskih bazenov na 493 solnih fondih, medtem ko jih je bilo v Koprju 3.844 na 218 solnih fondih (Combi, 1858, 132). Nicolich pravi, da je bilo leto 1882 v Piranu še vedno 7.034 kristalizacijskih bazenov, vendar na 621 solnih fondih (Nicolich, 1882, 74). De Marchesetti pravi, da je bilo v Miljah leta 1806 samo 440 kristalizacijskih bazenov, leta 1822 pa 907 (De Marchesetti, 1882, 221).

Na začetku sezone so za pretakanje vode potrebovali več dni, ker voda ni izhlapevala in je pronicala v tla, ki niso bila še dovolj trdna. V mesecu maju in juniju so sol želi vsak dan. Običajno so želi s presledki vsak drugi ali tretji dan, ker je bilo dno v kristalizacijskih bazenih utrjeno in je bila sol bolj suha in trda. Ob slabem vremenu so slanico, "moro", zaščitili pred dežjem, tako da so jo pretočili iz bazenov pete stopnje izparevanja, "servedorov", in iz kristalizacijskih bazenov, "cavedinov", v manjše globlje vdolbine, "fose" (foso), ki so jih izkopal v vogalih bazenov. Ko je prenehalo deževati, so vodo

spet spustili v bazene. Pri pretakanju vode iz "fosov" v kristalizacijske bazene so uporabljali filtre – svitke ostrolistnega beluša imenovane "scove" (scova). Deževnico so spuščali po manjših kanalih, imenovanih "lide", v zbiralnikih odpadnih voda, "libadòr", nato pa skozi zapornice v morje. Gallo pravi, da so vodo po kristalizaciji imenovali "lievito" ali "levado" in so jo shranjevali kot podlago za nadaljnjo kristalizacijo (Gallo, 1856, 35).

Že v 14. stoletju so za pripravo tal v kristalizacijskih bazenih uporabljali "pètolo" – umetno zmes mikroorganizmov, mavca in gline, ki je služila za ohranjanje obstojne in gladke površine, debele od 1 do 2 cm, in je omogočala nastanek bolj bele in čiste soli. Delo solinarjev je bilo predvsem v stalnem vzdrževanju solnega dna v bazenih (tudi ob koncu sezone in pred začetkom nove sezone). Popravljali in vzdrževali so nasipe, ravnali tla in skrbeli, da ne bi razpokalo dno v "cavedinih", v kristalizacijskih bazenih. Pri delu so uporabljali različne orodje: "paloto" leseno lopato, "badìl" – velik lesen nabijač za glino z dvema ročajema, "pestòn" – lesen nabijač za glino z enim ročajem ter "ròdolo" – kamnit valj. Za čiščenje kanalov so uporabljali "palotìn" – leseno zajemalko z dolgim ročajem in "botaso" – posodo z dolgim ročajem za zajemanje majhnih količin vode in blata. Za prenašanje zemlje ali blata so uporabljali posebno nosilo, imenovano "ziviera", s štirimi ročaji (nosila sta jo dva moška). Med solinarsko sezono so vsak dan pretakali vodo z odpiranjem in zapiranjem različnih zapornic v bazene, kjer so jo enakomerno porazdelili do zaželene višine, in ko je izhlapela, so v kristalizacijskih bazenih poželi sol. Na gladkem dnu "cavedinov", ki ga je pokrivala morska voda, je ob ugodnih vremenskih razmerah (sončno vreme in veter maestral) vsak dan nastajala sol. Za pospeševanje kristalizacije so solinarji "sejali" sol, in sicer, tako da so zjutraj v vsak "cavedin" vrgli prgišče soli. Ko se je na površini vode oblikoval prozoren sloj majhnih

Sl. 8: Orodje, ki so ga uporabljali pri delu v solinah. Od leve proti desni: paloto, baticion, gàvero, palotin, botaso. Muzej solinarstva, Sečovelje (foto R. Starec, 1993). Foto 8: Attrezzi di lavoro nelle saline. Da sinistra: paloto, baticion, gàvero, palotin, botaso. Museo del Sale, Sicciole (foto R. Starec, 1993).

kristalov, imenovam "afioreto", so ga morali odstraniti, ker je upočasnjeval izhlapevanje vode. Ob sončnem zahodu so vsi družinski člani grabili sol, tako da so jo narahlo postrgali s posebnim lesenim strgalom ali grabljami, imenovanimi "gàveri" (gàvero) na manjše kupe, imenovane "grumi" (grumo), na nasipe. Ko se je voda odcedila, so sol s pomočjo lesenih zajemalk, imenovanih "palmoni" (palmòn), naložili v nečke imenovane "alboli" (albòl), ki so bile podobne tistim za mešenje kruha, in jo prenesli v skladišče. Kasneje so za prevažanje soli uporabljali samokolnico na valj, imenovano "cariola". Na koncu sezone je bilo dno "cavedinov" že tako izrabljeno, da sol ni bila več tako čista kot na začetku. Sivkasto, grenko sol so imenovali "sal negro" in so jo uporabljali pri krmi živine (pr. Pahor, Poberaj, 1963, 35-46; Žagar, 1991, 56-69; Berk et al., 1993, 172-174; Starec, 1996, 254-256).

Sl. 9: Portorož. Glavni kanal v solinah. Foto Sebastianutti & Benque, ok. 1890 (Civici Musei di Storia e Arte, Trst).

Foto 9: Porto Rose. Canale maggiore delle saline. Foto Sebastianutti & Benque, 1890 circa (Civici Musei di Storia e Arte, Trieste).

Solinarska sezona se je začela meseca maja, ko ni več tako pogosto deževalo in je toplejši zrak oznanjal prihod poletja. V Sečoveljske soline (predvsem v Fontanigge) so se tedaj naselile solinarske družine, ki so zapustile svoja stalna bivališča (predvsem v Piranu). Na dan sv. Jurija (23. aprila) so se v sprevedu preselili v svoja začasna bivališča v solinah, kjer so ostali do septembra. Pohištvo, oblačila, hrano in orodje so prepeljali po morju z majhnimi čolni. Pot po morju je bila tudi edina primerna za prevoz soli. Hiše, v katerih so začasno prebivale solinarske družine so stale vzdolž glavnih kanalov in so se imenovali "salari" (salario ali salàrio). Ta termin je označeval tudi zemljišče, na katerem je stala hiša in prav tako majhen vrt, imenovan "pieza". Solinarska hiša je bila kamnita, enonadstropna, z nagnjeno streho, prekrito s korci. Zgrajene so bile iz sivega peščenjaka (piera grisa) ali iz apnenčastih blokov (piera bianca). Nekatere so imele pritličje zgrajeno iz apnenca, prvo nadstropje pa iz peščenjaka. Okna so bila majhna, s polnimi lesenimi naoknicami. V manjših hišah je bil v pritličju samo en prostor, ki so ga uporabljali kot skladišče za sol in orodje in so ga imenovali "canova" ali "càneva". Iz pritličja so notranje stopnice vodile v prvo nadstropje, kjer so bile bivalna kuhinja in ena ali dne spalnici. V večjih hišah je bilo pritličje razdeljeno na skladišče in kuhinjo, medtem ko so bile v nadstropju le spalnice. Nekatere hiše so imele prizidane zunanje kamnite stopnice, ki so starejše od notranjih lesenih stopnic. Zunanje stene hiš so bile ometane z apneno malto, niso pa bile prepleskane, saj bi morski zrak, nasičen s soljo, kmalu uničil barvno plast. Daljša stran hiše je potekala vsporedno s kanalom, ob katerem je stala. Skladišča so imela po dvoje vrat: ena, ki so se odpirala proti solnemu polju, in druga, ki so bila obrnjena proti kanalu. Pobrano sol so iz kristalizacijskih bazenov znosili v skladišče, nato so jo skozi druga vrata

natovorili na čolne, ki so pripluli po kanalu (pr. Caprin, 1889, 187; Cumin, 1937, 387; Pahor, Poberaj, 1963, 95-102; Ravnik, 1988, 127-128; Žagar, 1991, 16-23; Starec, 1994, 124). Combi pravi, da je bilo v Piranu 493 solinarskih hiš, v Kopru pa 218, vendar te niso bile kamnite, ampak le lesene barake, namenjene skladiščenju soli, saj so soline bile blizu mesta in so solinarji hodili vsak dan domov (Combi, 1858, 131, 133).

Pohištvo solinarskih hiš je bilo skromno. V kuhinji je nad odprtim ognjiščem izpod stropa visela veriga s kotličkom (saldiera) ali z loncem (lavezo). V prostoru je stala miza z nekaj stoli, na zidu je bila pritrjena polica s posodo, na tleh so imeli velik lončen vrč, "zaro", za pitno vodo, lesene nečke, "albol", za mešenje kruha, kakšno posodo z vinom in oljem ter vreče riža in moke. Tudi sobe so bile skromno opremljene. Za posteljo so uporabljali lesena podstavka, "cavalete", na katera so položili lesene deske. Iz platna so sešili slamnjače in jih napolnili s koruznim ličkanjem. Tako slamnjačo so imenovali "paion". Na steni je visela slika s sveto podobo (pogosto z motivom iz cerke Marijinega prikazanja v Strunjanu), okrašena z rožnim vencem. Ob postelji je stala nizka omarica ali stol, kamor so postavili svečo ali oljenko in bagoslovljene vejice rožmarina, žajblja in travniških cvetic, ki so jih blagoslovili ob prazniku Corpus Domini v Piranu. Ob nevihtah so bile hiše na tem območju brez dreves izpostavljene udarcem strele. Ljudje so se tedaj zbirali ob ognjišču, metali v ogenj blagoslovljene vejice in molili.

Solinarji so na začetku sezone prinesli s seboj iz Pirana belo in koruzno moko, riž in fižol. Ob nedeljah so kupovali meso. Zelenjavo so pridelovali na malih vrtovih ob hišah. Prehrano so popestrili tudi z raki, ribami, školjkami in polži ter s halofitnimi rastlinami, ki so rastle na robu solin in v izparilnih bazenih. Kruh so gospodinje pekle na ognjišču ali pa v skupni peči, zato so ga zaznamovale z žigi. Po pitno vodo so hodili z lesenimi posodami ali z vrči iz žgane gline tri ali štiri km daleč k izviro Fontanele pod Savudrijskim krasom.

Oblačila, ki so jih solinarji nosili pri delu, so bila stara, ker jih je morska voda hitro uničila. Pri delu so bili bos, le v kristalizacijskih bazenih, "cavedinih", so nosili nizke široke lesene cokle, imenovane "taperini". Ženske so na glavi nosile slamnik v obliki stožca, imenovan "capèl de pèia", ki jih je varoval pred sončno pripeko. Pietro Kandler, ki razlaga solinarsko litografijo po delu Salinenarbeiterin avtorja Avgusta Selba (1842), meni, da je bilo pokrivalo značilno za določeno skupino delavk (Selb, Tischbein, 1842). Omenjajo ga že v piranskih dotalnih aktih iz 16. in 17. st., npr. chapel d'Paia (dota Madalene Spadaro, 1697), in Capel di paglia (dota Marije Viezzoli, 1709).¹

Socialni stiki v solinah so bili odvisni od posebne naselitve prebivalstva. V solinah ni bilo gostilne, cerkve, društev, prav tako se tam ljudje niso srečevali na sejmih, tržnici, šagrah ali ob cerkvenih praznikih. Zvečer so se družili v hišah ali na prostem pred njimi, kjer so se pogovarjali, peli, si pripovedovali zgodbe in igrali karte. Med ljudskimi storitvami, ki so povezane z življenjem solinarjev, lahko kot primer navedemo dva pregovora in eno pesem. Pokončna lega prvega in zadnjega krajca je napovedovala lepo vreme in tedaj so solinarji lahko počivali: "Luna in pièz, salineri tressi" (Luna pokonci, solinarji ležijo). Če je bil krajec v poševni legi se je vreme poslabšalo in solinarji so morali biti budni, saj je obstajala možnost deževnega vremena. Pregovor pravi: "Luna tressa salineri in piè" (Luna leži, solinarji na nogah). Na praznik sv. Jurija (24. avgust) se je nanašal pregovor, ki je oznanjal zaključek solinarske sezone (le-ta je v resnici trajala do konca septembra): tako pravi: "Per san Bartolomio – ciapa la brenta" oziroma "La sepa e sera al calio per san Bartolomeo", kar pomeni: "Na dan sv. Jurija vzemi brento in zapri zapornice" (Pahor, Poberaj, 1963, 133; Bonifacio, 1988, 54; Žagar, 1991, 66).

Peli so tudi pesem, ki je bila zelo razširjena med Italijani v Istri in v različnih pokrajinah Italije, v kateri dekletke zavračajo materino žinitno ponudbo. Pesem se glasi: "Salinèr che va in saline / per perdi l'zaqua e se magna de bile / dighe de no / sežun salinèr / dighe de no / e la mia mama la me vol dar. – Solinar, ki gre v soline, izgubi vodo in se razjezi. Reci mu ne, je solinar? Reci mu vendar ne! mati mi je rekla, naj se poročim s solinarjem".²

Sl. 10: Portorož. Prevoz soli v skladišča. Foto Sebastianutti & Benque, ok. 1890 (Civici Musei di Storia e Arte, Trst).

Foto 10: Porto Rose. Trasporto del sale ai magazzini. Foto Sebastianutti & Benque, 1890 circa (Civici Musei di Storia e Arte, Trieste).

1 Še neobjavljeno arhivsko gradivo sem našel v Koprskem Arhivu (PAK).

2 Neobjavljena verzija ki sem jo posnel 29. 5. 1985 v Gorgu (Piran), informatorja Gregorio Seppich, 1902 in Silvano Bonifacio, 1929 (Starec, 1991, 78).

BESEDNJAK SOLINARSKIH IZRAZOV*

Afioreto, ed.m.sp., prozorna plast, ki nastane na površini vode v bazenih za kristalizacijo. Izraz označuje tudi vosek, s katerim so prekriti nekateri sadeži.

Albòl, ed.m.sp., nečke za prenašanje soli iz kristalizacijskih bazenov v hišno skladišče; izraz označuje tudi posodo za mešenje kruha, pomanjševalnica *albolèl*.

Àrzene, ed.m.sp. glavni nasip ob kanalu.

Arzenèl, ed.m.sp., manjši nasip.

Badìl, ed.m.sp., glej *paloto*.

Balansìn, ed.m.sp., utež pri črpalki na veter.

Bariera, ed.ž.sp., nasip ob morju, tudi *baviera*.

Baticia, ed.ž.sp., majhen nabijač za glino z enim ročajem.

Baticìòn, ed.m.sp., nabijač za glino z dolgim ročajem.

Baviera, ed.ž.sp., glej *bariera*.

Bocheta, ed.ž.sp., manjša zapornica solinskega dna, pomanjševalnica od *boca*, *bocca*.

Botaso, ed.m.sp., posoda z dolgim ročajem za zajemanje majhnih količin vode in blata.

Bragheta, ed.ž.sp., vrv pri vodni črpalki, na katero je bila obešena posoda za zajemanje vode. Pomanjševalnica od *braga*, vrv za dviganje in spuščanje.

Braso, ed.m.sp., vodoravni vzvod pri črpalki na veter.

Calio, ed.m.sp., dovodna in odvodna zapornica v nasipu, ki služi za pritok ali odtok vode; pomanjševalnica *calieto*; "calio del fosado", zapornica, ki služi za pretok vode v solinsko dno; "calio del libadòr", zapornica, ki služi za odtok vode.

Càneva, ed.ž.sp., shramba, klet za sol in orodje; iz lat. *can(n)aba*, klet, odlagališče; tudi *cànova*.

Cànova, ed.ž.sp., glej *càneva*.

Capèl (de paia), ed.m.sp., slamnik, ki so ga ženske uporabljale pri delu v solinah.

Capocultòr, ed.m.sp., najemnik solinskega fonda in vodja vseh del.

Careto, ed.m.sp., tip črpalke na veter (*màchina*) na dveh kolih.

Cariola, ed.ž.sp., samokolnica na valj.

Cavana, ed.ž.sp., odcep, ki je dovajal vodo solinskemu fondu; tudi pokrit bazen, v katerem so popravljali ladje.

Cavazàl, ed.m.sp., majhen nasip, ki ločuje bazene z izparevanjem in kristalizacijske bazene; tudi vzglavje pri postelji.

Cavedìn, ed.m.sp., kristalizacijski bazen.

Coconera, ed.ž.sp., najmanjša zapornica solinskega fonda.

Colo, ed.m.sp., majhna odprtina v nasipu; iz. lat. *colare*, zeliti, precediti.

Colona, ed.ž.sp., osrednji, glavni drog pri črpalki na veter.

Coloneta, ed.ž.sp., eden izmed osmih kolov, ki so bili razporejeni v polkrog pri črpalki na veter.

Sl. 11-12-13: Solinske hiše – solari, sedaj zapuščene. Sečovlje (foto R. Starec, 1994).

Foto 11-12-13: Tipi di case delle saline salari ora abbandonate, Sicciole (foto R. Starec, 1994).

* Strokovno izrazje je v piranskem narečju. Črka "s" označuje glas s. Črka "z" označuje vmesni glas med glasom s in glasom dz. Poleg že navedenih del smo uporabili še naslednje narečne slovarje: Rosamani, 1958; Doria, 1991; Manzini-Rocchi, 1995.

- Còrbolo*, ed.m.sp., bazen četrte stopnje izparevanja.
- Cordòn*, ed.m.sp., majhen nasip, ki ločuje bazene z izparevanjemi; tudi *gordon*.
- Cusineto*, ed.m.sp., ležaj pri črpalki na veter, ki povezuje *fuso* in *sanco*.
- Fiume*, ed.m.sp., glavni kanal.
- Fondamento*, ed.m.sp., solni fond.
- Fondòm*, ed.m.sp., glej *fondòn*.
- Fondòn*, ed.m.sp., zbirni bazen; tudi *fondòm*.
- Fosa*, ed.ž.sp., vdolbina v kristalizacijskih in bazenih pete stopnje izparevanja za shranjevanje slаницe pred dežjem.
- Fosado*, ed.m.sp., bazen za prvo črpanje ali rezervo vode.
- Foso*, ed.m.sp., glej *fosado*.
- Fuso*, ed.m.sp., vodoravno, vrteča se gred pri črpalki na veter; *fuso* prvotno pomeni kolovrat.
- Gàvero*, ed.m.sp., strgalo, s katerim so sol v kristalizacijskih bazenih pograbili na kup; tudi *giàvero*.
- Giàvero*, ed.m.sp., glej *gàvero*.
- Gordòn*, ed.m.sp., glej *cordòn*.
- Grumo*, ed.m.sp., kup mokre soli.
- Lèvado*, ed.m.sp., voda, ki ostane po kristalizaciji in se uporablja kot podlaga za nadaljnjo kristalizacijo.
- Libadòr*, ed.m.sp., zbirni bazen za odpadne vode in deževnico; iz *libà*.
- Lida*, ed.m.sp., manjši povezovalni kanal.
- Macaco*, ed.m.sp., navpična os pri črpalki na veter.
- Màchina*, ed.ž.sp., velika pomična črpalka na veter.
- Maistra*, ed.ž.sp., lesene deske pri zapornici, vgrajene med dvema stebroma.
- Mezarola*, ed.ž.sp., majhen nasip, ki ločuje bazene za izparevanje.
- Mora*, ed.ž.sp., voda, ki ostane po kristalizaciji soli.
- Moraro*, ed.m.sp., bazen prve stopnje izparevanja; tudi "moraro de foso" ali "moraro alto". "Moraro de mezo" je bazen druge stopnje izparevanja, "Moraro baso" glej *soracòrbolo*.
- Mulinèl*, ed.m.sp., del machine, ki ga sestavljajo *fuso*, *penoni* in *vele*.
- Palmòm*, ed.m.sp., glej *palmòn*.
- Palmò*, ed.m.sp., orodje za zajemanje soli; tudi *palmòm*.
- Palotin*, ed.m.sp., orodje z dolgim ročajem za čiščenje kanalov v kristalizacijskih bazenih.
- Paloto*, ed.m.sp., lesena lopata; tudi *badil*.
- Panòn*, ed.m.sp., eden izmed dveh drogov, na katera so pripeta jadra pri črpalki na veter.
- Pestòn*, ed.m.sp., nabijač z dvema ročajema za glino.
- Pètola*, ed.ž.sp., tanka umetna plast iz mikroorganizmov, mavca in glin na dnu kristalizacijskih bazenov; tudi skorjo na splošno, npr. pri polenti.
- Pieza*, ed.ž.sp., majhen vrt ob solinarski hiši; na splošno kos obdelane zemlje.
- Pompa*, ed.ž.sp., del mehanizma za črpanje pri črpalki na veter.
- Portèl*, ed.m.sp., premična vratca pri zapornici.
- Portela*, ed.ž.sp., odprtina s premičnimi vratci na zapornici.
- Provinci*.
- Provìn*, ed.m.sp., pripomoček za merjenje slanosti ali gostote vode; tudi termometer in druge naprave za ugotavljanje kvalitete in lastnosti tekočin.
- Ròdolo*, ed.m.sp., kamnit valj za ravnanje dna v solinskem fondu.
- Rondòn*, ed.m.sp., pomična črpalka na veter; tudi lastovica.
- Sal*, ed.m.sp., sol. *sal amaro*, "sale amaro" je produkt izčrpane slane vode, ki ni več primerna za proizvodnjo jedilne soli; *sal negro*, "sale nero" neužitna sol, ki so jo uporabljali za živino.
- Salàrio*, ed.m.sp., glej *salario*.
- Salario*, ed.m.sp., solinarska hiša in prostor, na katerem je bila zgrajena; tudi *salàrio*.
- Salinaròl*, ed.m.sp., glej *salinèr*.
- Salinèr*, ed.m.sp., solinar; tudi *salinarol*.
- Sanca*, ed.ž.sp., kolenasta gred, ki povezuje ležaj *cusineto* in navpično os *tirante* pri črpalki na veter.
- Scova*, ed.ž.sp., svitek iz ostrolistnega beluša, skozi katerega so precejali gosto vodo iz *fosse* v *cavedin*.
- Secondàl*, ed.m.sp., stranski nasip.
- Seràio*, ed.m.sp., *serraglio*, zemljišče, ki združuje več solinarskih fondov.
- Sèrcio*, ed.m.sp., lesen obroč, ki povezuje med seboj lesene kole pri črpalki na veter.
- Servidòr*, ed.m.sp., *servitore*, bazen pete stopnje izparevanja.
- Sèsola*, ed.ž.sp., večja zajemalka za vodo.
- Siviera*, ed.ž.sp., nosilo za blato in zemljo.
- Smir*, d.m.sp., mast za mazanje delov črpalke na veter; iz nem. *Schmiere*.
- Soracòrdolo*, ed.m.sp., bazen tretje stopnje izparevanja.
- Stantufo*, ed.m.sp., bat pri črpalki na veter; tudi *tantufo*.
- Stàbile*, ed.m.sp., solinarsko naselje.
- Stilo*, ed.m.sp., eden izmed dveh kamnitih stebrov pri zapornici *calio*.
- Tantufo*, ed.m.sp., glej *stantufo*.
- Taperini* (ed. *taperin*), m.sp., nizke in široke cokle za hojo po občutljivem dnu kristalizacijskih bazenov.
- Tirante*, ed.m.sp., glej *macaco*,
- Travache*, ed.ž.sp., del ročne črpalke, na katerega je bila obešena posoda za zajemanje vode.
- Tresa*, ed.ž.sp., nizek nasip med bazeni za izparevanje.
- Vasca*, ed.ž.sp., zbirni bazen za slanico.
- Vela*, ed.ž.sp., eno izmed dveh jader pri črpalki na veter.
- Verga*, ed.ž.sp., nizek nasip med bazeni za izparevanje.
- Zòia*, ed.ž.sp., poševen nasip. Izraz označuje tudi ukrivljena deska, kakršne so uporabljali pri gradnji ladij.
- Zornadòr*, ed.m.sp., kdor pretaka vodo z ročno črpalko.
- Zornàr*, glagol, pretakati vodo z ročno črpalko.
- Zorno*, ed.m.sp., ročna črpalka.
- Zovèl*, ed.m.sp., odtočni kanal.

Sl. 14: Solinarka – Salinenarbeiterin, litografija Avgusta Selba (1842), ki prikazuje delavko v Piranskih solinah.

Foto 14: Salinera - Salinenarbeiterin, litografia di August Selb (1842) che ritrae una lavoratrice delle saline di Pirano.

Sl. 15: Solinarji v Piranskih solinah. Foto G. Franceschinis, 1885 (Civici Musei di Storia e Arte, Trst).

Foto 15: Lavoratori delle saline, Pirano. Foto G. Franceschinis, 1885 circa (Civici Musei di Storia e Arte, Trieste).

GLOSSARIO DELLA TERMINOLOGIA SALINARA*

Afioreto, s. m., strato trasparente che si forma sulla superficie dell'acqua nei bacini di cristallizzazione. Il termine indica anche la cera vegetale che copre certi frutti; cfr. *afiòr*, fior di farina.

Albòl, s. m., recipiente a conca per il trasporto del sale. Lo stesso termine indica la madia per impastare il pane. Diminutivo *albolèl*.

Àrzene, s. m., argine principale verso un canale.

Arzenèl, s. m., piccolo argine secondario.

Badil, s. m., vedi *paloto*.

Balansin, s. m., bilanciere perpendicolare al *braso* della *màchina*.

Bariera, s. f., "barriera", argine verso il mare. Anche *baviera*.

Baticia, s. f., mazzeranga, piccolo pestello ad un manico.

Batición, s. m., mazzeranga, pestello ad un manico, accrescitivo di *baticia*.

Baviera, s. f., vedi *bariera*.

Bocheta, s. f., piccola apertura negli arginelli tra i bacini di evaporazione. Diminutivo di *boca*, bocca.

Botaso, s. m., gottazza a lungo manico, attingitoio per travasare piccole quantità d'acqua.

Bragheta, s. f., fune che sostiene la sessola dello *zorno*. Diminutivo di *braga*, cinghia o corda per allacciare e sollevare.

Braso, s. m., braccio orizzontale mobile della *màchina*.

* I termini sono riportati nella forma dialettale piranese. La lettera *s* indica sempre la *s* sorda. La lettera *z* indica un suono intermedio tra *s* sonora e *z* sonora. Oltre alle opere già citate nell'articolo, sono stati consultati i seguenti vocabolari dialettali: Rosamani, 1958; Doria, 1991; Manzini-Rocchi, 1995.

Calio, s. m., cateratta o chiusa nell'argine per far entrare o uscire l'acqua. Diminutivo *calieto*. *Calio del fosa-*

- do*, cateratta che immette l'acqua nel *fondamento*.
Calìo del libadòr, cateratta di scarico.
- Càneva*, s. f., cantina, magazzino per il sale e per gli attrezzi. Dal latino tardo "can(n)aba", cantina, deposito. Anche *cànova*.
- Cànova*, s. f., vedi *càneva*.
- Capèl (de pàia)*, s. m., cappello di paglia caratteristico delle donne che lavoravano nelle saline.
- Capocultòr*, s. m., capo gestore di un fondamento, di solito il capofamiglia.
- Careto*, s. m., tipo di pompa a vento (*màchina*) mobile a due *colone*.
- Cariola*, s. f., carriola con un rullo al posto della ruota per non danneggiare gli arginelli.
- Cavana*, s. f., canale secondario. Il termine indica anche un bacino d'acqua coperto per ricovero e riparazione di barche.
- Cavazàl*, s. m., piccolo argine che separa i bacini di evaporazione o di cristallizzazione. Il termine indica anche il capezzale del letto.
- Cavedìn*, s. m., bacino di cristallizzazione.
- Coconera*, s. f., piccola chiusa nei *servidori* e nei *cavedini*. Cfr. *cocòn*, turacciolo per botte.
- Colo*, s. m., scolo, colatoio, piccola apertura in un argine. Dal latino *colare*, versare, filtrare.
- Colona*, s. f., palo centrale della *màchina*.
- Coloneta*, s. f., uno degli otto pali disposti a semicerchio della *màchina*.
- Còrbolo*, s. m., quarto bacino di evaporazione.
- Cordòn*, s. m., piccolo argine che separa i bacini di evaporazione. Anche *gordòn*.
- Cusineto*, s. m., cuscinetto della *màchina* che collega *fuso* e *sanca*.
- Fiume*, s. m., "fiume", canale principale.
- Fondamento*, s. m., unità produttiva completa.
- Fondòm*, s. m., vedi *fondòn*.
- Fondòn*, s. m., vasca colletttrice. Anche *fondòm*.
- Fosa*, s. m., buca ricavata negli angoli dei *servidori* o dei *cavedini* per riparare in caso di pioggia l'acqua già parzialmente evaporata.
- Fosado*, s. m., vasca di decantazione. Anche *foso*.
- Foso*, s. m., vedi *fosado*. *Fuzo*, s. m., albero orizzontale rotante della *màchina*. Il termine indica anche l'albero del mulino ad acqua. Il primo significato è quello di "fuso", attrezzo per filare.
- Gàvero*, s. m., rastrello a spatola per raccogliere il sale. Anche *giàvero*.
- Giàvero*, s. m., vedi *gàvero*.
- Gordòn*, s. m., vedi *cordòn*.
- Grumo*, s. m., mucchio di sale posto a sgocciolare.
- Lèvado*, s. m., "lievito", acqua rimasta dopo una cristallizzazione e usata come base per la successiva.
- Libadòr*, s. m., bacino che raccoglie le acque di scarico. Da *libàr*.
- Libàr*, verbo, scaricare l'acqua. Termine marinaro che significa anche "alleggerire una nave dal carico".
- Lida*, s. f., canaletto collettore.
- Macaco*, s. m., asta verticale di trasmissione della *màchina*. Il termine, che vale originariamente "tipo di scimmia" (e scherzosamente "sciocco"), indica anche nella terminologia dei lavoratori portuali una specie di chiavistello. Detto anche *tirante*.
- Màchina*, s. f., pompa a vento.
- Maistra*, s. f., una delle tavole amovibili inserita negli *stili* del *calìo*.
- Mezarola*, s. f., piccolo argine che separa i bacini di evaporazione.
- Mora*, s. f., acqua che rimane dopo la cristallizzazione del sale.
- Moraro*, bacino di evaporazione. Da *mora*. *Moraro de foso* (o *moraro alto*), primo bacino di evaporazione. *Moraro de mezo*, secondo bacino di evaporazione. *Moraro baso*, vedi *soracòrbolo*.
- Mulinèl*, s. m., parte rotante della *màchina* formata dal *fuso*, dai *penoni* e dalle *vele*.
- Palmòn*, s. m., vedi *palmòn*.
- Palmòn*, s. m., attrezzo a forma angolare per raccogliere il sale. Anche *palmòm*.
- Palotìn*, s. m., piccolo aggettatoio con manico.
- Paloto*, s. m., pala piatta (badile) di legno. Anche *badil*.
- Penòn*, s. m., una delle due aste che portano le vele della *màchina*.
- Pestòn*, s. m., pestello con manici.
- Pètola*, s. f., strato sottile composto di micro-organismi, gesso e argilla posto sul fondo dei bacini di cristallizzazione. Il termine sta per "crosta" in genere (ad es. della polenta) e indica anche lo sterco di pecore e capre.
- Pieza*, s. f., piccolo orto posto accanto alla casa dei salinari. Il termine indica un appezzamento di terra coltivata in genere.
- Pompa*, s. f., corpo del meccanismo di aspirazione della *màchina*.
- Portèl*, s. m., portello fisso del *calìo*.
- Portela*, s. f., portella mobile del *calìo*; portella della *pompa*.
- Provìn*, s. m., misuratore della salinità dell'acqua. Il termine indica anche il termometro e altri strumenti di vario genere atti a verificare qualità e caratteristiche di materiali.
- Ròdolo*, s. m., spianatoio, rullo di pietra per lisciare il fondo dei bacini.
- Rondòn*, s. m., pompa a vento (*màchina*) fissa con *colona* e otto *colonete*. Il termine significa anche "rondine".
- Sal*, s. m., sale. *Sal amaro*, "sale amaro", prodotto dell'acqua salifera esaurita, non più adatta alla produzione di sale commestibile. *Sal negro*, "sale nero", prodotto grigiastro di fine stagione non commestibile, usato come foraggio per il bestiame.
- Salàrio*, s. m., vedi *salaro*.
- Salaro*, s. m., casa dei salinari e terreno dove era posta la

casa stessa. Anche *salàrio*.
Salinaròl, s. m., vedi *salinèr*.
Salinèr, s. m., salinaio. Anche *salinaròl*.
Sanca, s. f., albero a gomito della *màchina* che collega *cusineto* e *tirante*.
Scova, s. f., filtro per versare l'acqua fatto con foglie di asparago.
Secondàl, s. m., argine secondario.
Seràio, s. m., "serraglio", appezzamento che comprende più *fondamenti* saliferi.
Sèrcio, s. m., cerchio di legno che unisce le *colonete* della *màchina*.
Servidòr, s. m., "servitore", quinto bacino di evaporazione.
Sèsola, s. f., specie di grande cucchiaio usato per travasare l'acqua.
Siviera, s. m., portantina o barella per il trasporto della terra e del fango.
Smìr, s. m., grasso lubrificante usato per le parti in attrito della *màchina*. Dal tedesco *Schmiere*, grasso, unto.
Soracòrbolo, s. m., "che sta sopra il *còrbolo*", terzo bacino di evaporazione. Detto anche *moraro baso*.
Stantufo, s. m., stantuffo della *màchina*. Anche *tantufo*.
Stàbile, s. m., stabilimento o complesso salifero.
Stilo, s. m., uno dei due stipiti laterali in pietra del *calò*.
Tantufo, s. m., vedi *stantufo*.
Taperini (sing. *taperin*), s. m., zoccoli bassi e larghi.
Tirante, s. m., vedi *macaco*.
Travache, s. f., impalcatura di sostegno dello *zorno*.
Tresa, s. f., piccolo argine che separa i bacini di evaporazione. Contrazione di *traversa*, qualsiasi cosa posta trasversalmente.
Vasca, s. f., vasca colletttrice.
Vela, s. f., una delle due banderuole della *màchina*.
Verga, s. f., piccolo argine che separa i bacini di evaporazione.
Zòia, s. f., arginello curvo del *foso*. Il termine significa "ghirlanda, corona di fiori", e indica anche dei pezzi di legname curvi usati nella costruzione delle barche.
Zornadòr, s. f., chi travasa l'acqua con lo *zorno*.
Zornàr, verbo, travasare l'acqua con lo *zorno*.
Zorno, s. m., aggotatoio, pompa a mano.
Zovèl, s. m., canaletto di deflusso.

Sl. 16: Delavka v Piranskih solinah (kip iz leta 1922), Museo nazionale delle arti e tradizioni popolari, Rim (foto R. Starec, 1993).

Foto 16: Lavoratrice delle saline di Pirano (statuina in costume realizzata nel 1922), Museo nazionale delle arti e tradizioni popolari, Roma (foto R. Starec, 1993).

Sl. 17: Slamnik. Muzej solinarstva, Sečovelje (foto R. Starec, 1994).

Foto 17: Cappello di paglia. Museo del Sale, Sicciole (foto R. Starec, 1994).

VITA E PROCEDIMENTI DI LAVORO TRADIZIONALI NELLE SALINE ISTRIANE

Roberto STAREC

Università degli Studi di Trieste, Facoltà di Scienze della Formazione, IT-34124 Trieste, Via Tigor 22

RIASSUNTO

In una parte delle saline presso Pirano (quelle di Fontanigge a Sicciole, oggi abbandonate, e quelle di Fasano a S. Lucia, bonificate) fino alla seconda metà degli anni Sessanta si mantenne il sistema di produzione del sale in piccole unità chiuse, con metodi tradizionali rimasti sostanzialmente immutati da secoli. Le saline di Capodistria, che erano prossime alla città (contrade di Semedella, Gome, S. Leone, S. Nazario, S. Girolamo, Ariol, Sermin, Fiume, Campi e Oltra), erano state invece definitivamente abbandonate già nel 1912.

L'attività salinifera, che di per sé è un'operazione di tipo industriale, di fatto si presentava assimilabile ad una forma di produzione agricola, sia per la stagionalità e i ritmi dei lavori, che per la dipendenza dal clima e dal suolo, nonché per la partecipazione al lavoro di tutti i componenti ciascun nucleo familiare. Una parte dei lavoratori delle saline erano anche agricoltori e alternavano le due attività a seconda della stagione. Fino agli ultimi anni dell'Ottocento e ai primi del Novecento, sia a Capodistria che nella zona di Pirano, i salinari di norma erano affittuari, mentre raramente i proprietari erano anche produttori diretti. I fondi saliferi appartenevano alle famiglie più eminenti, al comune, alle istituzioni religiose, agli enti di carità. La stagione salifera andava da maggio a settembre. I salinari di Capodistria, data la vicinanza delle saline, vi si recavano quotidianamente. Nell'area piranese, i lavoratori di Sicciole in gran parte vivevano a Pirano e durante la stagione si trasferivano in abitazioni poste nelle saline.

L'articolo illustra la struttura e il funzionamento di un tradizionale fondo salifero, gli attrezzi e procedimenti di lavoro. Si è fatto riferimento soprattutto alle descrizioni lasciateci per l'Ottocento da Nazario Gallo (1856), Carlo Combi (1858) e Carlo De Marchesetti (1882), e per gli anni fra le due guerre da Angelo Danielis (1930-31) e Gustavo Cumin (1937). L'ultima fase della lavorazione con metodi tradizionali venne studiata ancora nei primi anni Sessanta da Miroslav Pahor e Tatjana Poberaj. È stata dettagliatamente riportata la terminologia salinara, molto ricca e particolare, che si presenta esclusivamente nel dialetto veneto-istriano (soprattutto nella variante piranese), dal momento che l'attività salinifera in Istria era propria della componente italiana. Si è descritta la casa temporanea dei salinari piranesi, l'alimentazione, l'abbigliamento, alcune usanze (tra cui due proverbi e un canto specifici).

Parole chiave: saline, Istria settentrionale, etnografia, terminologia dialettale

FONTI E BIBLIOGRAFIA

- Berk, E., Bogataj, J. & J. Puksic (1993):** Traditional arts and crafts in Slovenia. Ljubljana, 172-174.
- Bonifacio, M. (1988):** Che cosa è el calio nelle saline di Pirano. Borgolauro, VIII, n. 14. Trieste, Fameia muiesana, 51-55.
- Bonifacio, M. (1992):** Che cosa è la macchina nelle saline di Pirano. Borgolauro, XII, n. 21-22. Trieste, Fameia muiesana, 87-91.
- Caprin, G. (1889):** Marine istriane. Trieste.
- Ciglič, Z. (1992):** Modo di vita, usi e attività economiche a Capodistria nell'Ottocento. In: Žitko, S. (ed.): Capodistria. Capodistria, Consiglio comunale, 125-141.
- Combi, C. (1858):** Notizie storiche intorno alle saline dell'Istria. Cenni descrittivi intorno alla salina d'Istria e alla relativa amministrazione. Porta orientale, 2. Strenna per l'anno 1858. Capodistria, 112-134.
- Cumin, G. (1937):** Le saline istriane. Bollettino della Società geografica italiana, VII serie, II, n. 5-6. Roma, SGI, 378-381.
- Danielis, A. (1930-31):** Le vecchie saline di Pirano. Archeografo triestino, III serie, XVI. Trieste, Minerva, 409-417.
- De Castro, P. (1907):** Modi di dire attinenti a cose di mare usati a Pirano. Pagine Istriane, V. Capodistria, Priora, 120-127.
- De Marchesetti, C. (1882):** La pesca lungo le coste orientali dell'Adria. Trieste.
- Doria, M. (1991):** Grande dizionario del dialetto triestino. Trieste.

- Erceg, I. (1990):** Pregled kupoprodaje soli na sjevernom Jadranu. Vjesnik Povijesnog Arhiva Rijeka, XXXII. Rijeka, 24-43.
- Fanfani, T. (1979):** Il sale nel litorale austriaco dal XV al XVIII secolo. Un problema nei rapporti tra Venezia e Trieste. Trieste.
- Gallo, N. (1856):** Compendio storico-tecnico-statistico delle saline dell'Istria e delle ricerche sul miglioramento del sale marino. Trieste.
- Gnoli Fuzzi, N. (1972):** Le saline di Trieste - Le saline istriane. La porta orientale, nuova serie, XLI, n. 8. Trieste, 182-187.
- Gravisi, G. (1905):** Modi di dire attinenti a cose di mare usati a Capodistria. Pagine istriane, III. Capodistria, Priora, 134-136.
- Krizan, B., Ravnik, M. & Z. Žagar (1987):** Kulturna in naravna dediščina Strunjana. Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije, 3. Ljubljana, 192-204.
- Manzini, G., Rocchi, L. (1995):** Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto di Capodistria. Trieste-Rovigno, CRS.
- Nicolich, E. (1882):** Cenni storico-statistici sulle saline di Pirano. Trieste.
- Pahor, M., Poberaj, T. (1963):** Stare piranske soline. Ljubljana.
- PAK** – Pokrajinski Arhiv Koper, fond 85, Piran 9 (notaio Antonio Colombani); Piran 62 (notaio Pietro Furegon).
- Ravnik, M. (1988):** Vprašanja o istrskem stavbarstvu. Traditiones, 17. Ljubljana, SAZU, 121-134.
- Rosamani, E. (1958):** Vocabolario giuliano. Bologna.
- Selb, A., Tischbein, A. (1842):** Memorie di un viaggio pittorico nel litorale austriaco. Trieste.
- Scheuermeier, P. (1980):** Il lavoro dei contadini. Cultura materiale e artigianato rurale in Italia e nella Svizzera italiana e retoromanza, vol. II. Milano, foto 470-471.
- Staccioli, V. (1989):** Il ruolo centrale della produzione e del commercio del sale nelle vicende politiche, economiche e sociali dell'Adriatico in età medioevale e moderna. In: Izzo, P. (ed.): Le marinerie adriatiche tra '800 e '900. Roma, 149-154.
- Starec, R. (1991):** Il repertorio etnomusicale istro-veneto. Trieste.
- Starec, R. (1994):** Tipologia degli insediamenti e delle abitazioni tradizionali in Istria. Annales, 5. Capodistria, Società storica del Litorale-Centro di ricerche scientifiche, 117-128.
- Starec, R. (1996):** Mondo popolare in Istria. Cultura materiale e vita quotidiana dal Cinquecento al Novecento. Trieste-Rovigno, CRS.
- Tommasini, G. F. (1837):** De Commentarj storici-geografici della Provincia dell'Istria. Archeografo triestino, IV. Trieste, 1-563.
- Zudic, N. (1987):** Ricerca sulla terminologia "salinara". In: Ventesimo concorso d'arte e di cultura Istria Nobilissima. Antologia delle opere premiate. Trieste, 295-322.
- Žagar, Z. (ed.) (1988):** Sečoveljske soline včeraj, danes, jutri - Le saline di Sicciole ieri, oggi, domani. Piran - Pirano
- Žagar, Z. (ed.) (1991):** Muzej solinarstva - Museo delle saline. Piran - Pirano.